

הראשון, שעמד עליו רש"י, מרומז בריבויי החריג של התארים שמושה מייחס לה: "ה', אֱלֹהֵי הָרוּחַת לְכָל בָּשָׂר". רש"י מסביר ששיעורם של דברי משה אלה הוא "ריבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתו של כל אחד ואחד, ואינן דומין זה לזה; מִנֵּה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו".²

הרמב"ם אומר שהשוני הוא מאפיין בסיסי של המצב האנושי. ההומו ספיינס הוא צורת החיים הרבגונית ביותר. היות שאנו כה שונים זה מזה, וכל אדם מצטיין בדבר מסוים וחלש בדבר אחר, שיתוף פעולה הוא הכרחי; אולם השוני בינינו לא רק יוצר את הצורך בשיתוף פעולה אלא גם מקשה עלינו לשתף פעולה, משום שאנו מגיבים לאתגרים בדרכים שונות. לכן מנהיגות היא דבר נחוץ, אך גם תובעני:

מכיוון שטבעו גזר את השוני הזה בין פרטיו, והחיים בחברה הכרחיים לטבעו, לא ייתכן כלל שיהיו לו חיים חברתיים אלא בהכרח על ידי מנהיג, שיקבע את מעשיהם וישראלים את המונח וימעט את המופרז, ויקבע פעולות ודרכי הנהגה שכולם יבצעו תמיד בדרך אחת, עד שהשוני הטבעי יוסתר בעקבות התיאום שיצרו החוקים, והחברה תהיה מאורגנת.³

מנהיגים מכבדים את השוני שבין המונהגים, אבל, כמו המנצח בתזמורת, יוצרים מהנגנים שלמות אחת, ומבטיחים שכל נגן יבצע את תפקידו ביצירה מתוך הרמוניה עם האחרים. מנהיגים אמתיים אינם שואפים לכפות אכידות. הם מכבדים את הרבגוניות.

הלקח המנהיגותי השני רמז במילה "איש" שבביטוי "איש על העדה". ה' עונה למשה שאיש זה יהיה "היושע בן נון, איש

שלושה שיעורים במנהיגות

סדנת מנהיגות יש לנו בפרשת פינחס; כיתת-אומן עם משה רבנו. משה מעביר לנו אותה כאשר הוא מתעמת עם עובדת היותו בן תמותה, ומבקש מה' שימנה לו יורש. המנהיגים הגדולים דואגים להמשכיות. אברהם שלח את עבדו לחפש אישה לבנו יצחק, כדי שמשפחת הברית תמשיך להתקיים. דוד בחר בשלמה. אליהו, במצוות ה', מינה את אלישע לשאת אחריו את דגלו. וכך גם משה.

חז"ל הבחינו בדוק של תונה שעטף את משה כאשר הבין שממשיכו לא יהיה אחד מבניו, גרשום ואליעזר.¹ כזה הוא "כתר תורה", כתר המנהיגות הבלתי נראה החבוש על ראשם של חכמים ונביאים. שלא ככתרי כהונה ומלכות, אין הוא עובר מאב לבנו. אין דרכה של כריזמה לעבור בירושה. ועם זה, מאלפת הלשון שמושה נוקט בנסחו את בקשתו:

יִפְקֹד ה', אֱלֹהֵי הָרוּחַת לְכָל בָּשָׂר, אִישׁ עַל הָעֵדָה, אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהָ וְאֲשֶׁר יָבֹא לְפָנֶיהָ וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יָבִיאֵם, וְלֹא תִהְיֶה עֵדָת ה' פֶּצָאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֵעָה (במדבר כז, טז).

מבחירת המילים של משה אפשר ללמוד שלושה שיעורים בסיסיים במנהיגות.

אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ" (במדבר כז, יח). המילה "איש" כאן אין משמעה רק "אדם זכר בוגר"; משמעה המלא נמצא בשני מקומות בתורה, האחד בספר שמות ומשנהו בספר במדבר, שנאמר בהם "האיש משה":

גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאַרְץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי
פְּרָעָה וּבְעֵינֵי הָעָם (שמות יא, ג).

הָאִישׁ מֹשֶׁה עָנִיו מְאֹד מְכַל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה
(במדבר יב, ג).

"הָאִישׁ מֹשֶׁה" זוכה פה לשני תארים מנוגדים לכאורה, "גָּדוֹל וְעָנִיו" – ולשניהם מצטרפת מילת ההפלגה "מְאֹד", כמו לרמוז לנו שוב לסוד החיבור ביניהם. "איש" הוא, לענייננו, אדם גדול ועניו. צירוף זה של תכונות יוחס בפי ר' יוחנן לקב"ה עצמו: "בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענוותנותו".⁴ הנה אחד הסימוכין של ר' יוחנן מן המקרא: "כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים, הָאֵל הַגָּדֹל, הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא, אֲשֶׁר לֹא יֵשָׁא פָנִים וְלֹא יִקַּח שָׁחַד. עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבֵה גֵר לְתֹת לוֹ לֶחֶם וְשִׁמְלָה" (דברים י, יז-יח).

כשהקשר הוא מנהיגות, "איש" הוא בעצם "מענטש". אדם שגדולתו אינה מגביהה את לבו; אדם שדאגתו נתונה לאנשים שאחרים נוטים להתעלם מהם, היתום והאלמנה והגר; אדם המתהלך עם פשוטי העם ועם הנשכחים בשולי החברה לא פחות מכפי שהוא מסתופף בקרב עמיתיו לאלטיה; אדם הנוהג עם כולם בנועם ובכבוד, ובמכובדיו הוא מתכבד.

אולם את התהייה האמתית מעורר חלקו השלישי של הפסוק. "אִישׁ עַל הָעֵדָה, אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֹא לְפָנֵיהֶם

וְאֲשֶׁר יוֹצִיֵאם וְאֲשֶׁר יָבִיֵאם". נראה כאילו התורה אומרת אותו דבר פעמיים. אך אין זה מנהגה של התורה. למה אם כן הכוונה?

התורה רומזת כאן לאחד ההיבטים המאתגרים ביותר של המנהיגות: העיתוי והקצב. הפסוקית הראשונה פשוטה: "אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֹא לְפָנֵיהֶם". מנהיג צריך ללכת מלפנים. אסור לו לנהוג על פי אמרת הכנף שיוחסה שלא כדין לראשי ממשלה בריטים, "מובן שאני הולך אחרי המפלגה, הרי אני המנהיג שלה".⁵ אולם הפסוקית שאחריה, "וְאֲשֶׁר יוֹצִיֵאם וְאֲשֶׁר יָבִיֵאם", מוסיפה דבר חיוני. היא רומזת שמנהיג אמנם צריך ללכת בראש, אך הוא צריך לוודא שלא התרחק יתר על המידה; שכאשר הוא מתבונן סביבו, הוא עדיין רואה אנשים. כשמנהיגים הולכים מהר מדי, התוצאות רעות ולעתים אפילו טרגיות.

שתי דוגמאות, שונות בתכלית: כשמרגרט תאצ'ר נבחרה לראש ממשלת בריטניה, היא ידעה שצפוי לה עימות קשה וממושך עם איגוד עובדי המכרות. בשנת 1981 הם שבתו בדרישה להעלות את שכרם. תאצ'ר בדקה מיד כמה פחם זמין יש בבריטניה, כדי לדעת כמה זמן תוכל המדינה להחזיק מעמד בלי אספקה חדשה. ברגע שגילתה שהמלאי מדולדל החליטה להיעתר לדרישות הכורים. אך אז, בחשאי, היא הורתה להתחיל לאגור מצבורי פחם. וכך, כעבור שנתיים, כאשר הכורים הכריזו שוב על שביתה, היא הרשתה לעצמה להתנגד לדרישותיהם. השביתה הייתה ארוכה, אך הפעם הכורים הם שנאלצו להרים ידיים. תאצ'ר ניצחה ב־1983 בקרב שלא יכלה לנצח בו ב־1981.

טרגי הרבה יותר היה מקרהו של ראש ממשלת ישראל יצחק רבין. תהליך אוסלו, שהחל ב־1993, היה שנוי במחלוקת עזה בישראל ומחוצה לה. המתח גאה ב־1995. בספטמבר של

אותה שנה פרסמתי מאמר שביטא את תמיכתי ברכין. אולם בה בעת שלחתי אליו מכתב פרטי, ובו כתבתי שאני מודאג מאוד מההתנגדות הפנימית לתוכניתו, והפצרתי בו להקדיש זמן למשא ומתן עם אזורי מדינתו שלו, ובייחוד עם הדתיים הציונים – לפחות כשם שהוא מקדיש זמן למשא ומתן עם הפלסטינים. לא קיבלתי תשובה.

במוצאי שבת, ארבעה בנובמבר 1995, שמענו את החדשות המרות על רצח ראש הממשלה בהפגנת שלום בידי צעיר דתי ציוני. הגעתי להלוויה בירושלים. למחרת, בשווי לבריטניה, נסעתי משדה התעופה ישירות אל שגריר ישראל, לשבת איתו ולספר לו על ההלוויה; הוא לא נסע אליה אלא נשאר בבריטניה כדי למלא שם את תפקידו ולייצג את ישראל בכלי התקשורת.

כשנכנסתי למשרדו של השגריר, הוא הושיט לי מעטפה ואמר, "זה הגיע בשבילך ממש עכשיו, בדואר הדיפלומטי". זו הייתה תשובתו של יצחק רבין למכתבי; אחד המכתבים האחרונים שכתב בחייו. הוא עמד שם שוב, במילים מרגשות, על אמונתו בתהליך השלום. אלא שבהגיע המכתב ליעדו כותבו לא היה עוד בין החיים. רבין רדף שלום, כפי שכולנו מצווים לעשות, אבל הוא הלך מהר מדי.

משה ידע זאת היטב. הוא למד את זה על בשרו בפרשת המרגלים. כפי שכותב הרמב"ם ב'מורה נבוכים',⁶ המשימה לצאת למלחמה ולכבוש את הארץ הייתה מעל לכוחם של בני הדור שנולד בשעבוד. רק דור הבנים, ילידי החופש, יכול היה לעמוד בה. יש מסעות שעל המפה הם נראים קצרים, אך בשטח ובמציאות נדרשות ארבעים שנה כדי להשלימם.

כבוד לרבגוניות, דאגה לחלשים ולנחשלים ולא רק לגדולים ולחזקים, ונכונות שלא ללכת מהר יותר ממה שהציבור יכול לשאת: שלושה מאפיינים הכרחיים למנהיג. משה הכירם מניסיונו האישי. ויהושע, שלא מש מאהלו של האיש הדגול, למד אותם ממנו.

שאלות לשולחן שבת

- מדוע חשוב שמנהיגים יחשבו על ממשיכיהם? האם צריך להיות להם תפקיד מרכזי בבחירת מי שייכנס לנעליהם אחרי פרישתם?
- האם לדעתכם הציפיות של הרמב"ם ממנהיגים דומות לציפיות שלנו? האם הן תובעניות מדי?
- אילו תכונות של משה משתקפות בדמותו של יהושע?

- 1 כך משתמע מן המשפט "שנתאוהו משה למיתתו של אהרן" – ספרי במדבר, פינחס, סוף סימן קלו.
- 2 רש"י לפסוק טז, על פי תנחומא, פינחס יא.
- 3 רמב"ם, מורה הנבוכים חלק שני, מ, מערבית: הלל גרשוני, קדומים: מפעל משנה תורה, תשע"ט, עמ' 249.
- 4 מגילה לא ע"א, לפי גרסת עין יעקב.
- 5 המשפט יוחס לראשי הממשלה הבריטים בנימין ד'זוראלי וסטנלי בלדווין ולפוליטיקאי הצרפתי אלכסנדר אוגוסט לדרורולן.
- 6 מורה נבוכים ג, לב.